

Profesor Edward Ostrowski (1816–1859) – twórca weterynarii polskiej: życiorys oczami współczesnego

Dmytro Kibkało

PAŃSTWOWA AKADEMIA WETERYNARII
I ZOOTECHNIKI W CHARKOWIE, UKRAINA
ORCID: 0000-0002-0197-1381

Lubow Żwanko

PAŃSTWOWA AKADEMIA WETERYNARII
I ZOOTECHNIKI W CHARKOWIE, UKRAINA
ORCID: 0000-0002-1107-449X

ABSTRACT

Professor Edward Ostrowski (1816–1859) the founder of Polish veterinary medicine: biography through the eyes of a contemporary

In the offered article the authors present an extensive biography of Professor Edward Ostrowski (1816–1859) for the first time. His contemporaries had already called him the founder of Polish veterinary medicine. After analyzing the available historiography they came to the conclusion that due to the lack of sources, the scientist's biography is only a set of short articles on the pages of different dictionaries.

Therefore, an extremely valuable historical source is the article by Alois Kuczynski which was published in the pages of "Tygodnik Ilustrowany" in 1860. The quotations from his work used in the research allowed to strengthen the authors' theses substantially and create a complete image of a scientist and a teacher in whose destiny Poland and Ukraine were united.

KEY WORDS: Edward Ostrowski, Poland, professor of veterinary medicine, Veterinary School in Kharkiv

SŁOWA KLUCZOWE: Edward Ostrowski, Polska, profesor weterynarii, Szkoła Weterynaryjna w Charkowie

Profesor Edward Ostrowski (1816-1859) – wybitny polski weterynarz, jeden z twórców i dyrektorów Szkoły Weterynaryjnej w Warszawie, jako pierwszy w Polsce i Imperium Rosyjskim inicjował i opracował zbiór przepisów dotyczących nadzoru nad zwierzętami, a faktycznie zapoczątkował ustawodawstwo weterynaryjne. Można zaliczyć go również do grona podróżników polskich – w połowie XIX w. stworzył opis stepów kazaskich, miejsca deportacji wielu jego rodaków w latach 30. i 40. XX stulecia przez reżim komunistyczny Związku Radzieckiego. Edward Ostrowski należał również do kręgu wybitnych naukowców, pedagogów i lekarzy weterynarii polskiego pochodzenia, przez których w 1851 r. w Charkowie została założona Wyższa Szkoła Weterynaryjna, po 20 latach przekształcona w Instytut Weterynaryjny (1873). Działalność ta między innymi pozwoliła przekształcić Charków w jeden z czterech ośrodków weterynaryjno-edukacyjnych (pozostałe to Sankt Petersburg, Dorpat i Moskwa) w Imperium Rosyjskim, w których dzięki pracy polskich profesorów w okresie zaborów polska młodzież zdobywała wykształcenie weterynaryjne. Wspólnie ze swoimi przyjaciółmi – profesorami Wyższej Szkoły Weterynaryjnej Napoleonem Halickim i Jerzym Polutą – tworzył w Charkowie niewielki ośrodek polskości, wokół którego gromadzili się polscy słuchacze uczelni.

Warto w tym miejscu odnotować, że życiorys Edwarda Ostrowskiego to wymowny przykład tego, jak wybór

1 K. Millak, *Polacy w nauce i służbie weterynaryjnej u obcych*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1957, nr 2, s. 295, [Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1957-t2-n2-s293-328.pdf](http://www.dlibra.p.lodz.pl/dlibra/publication/20669/edition/17483/content) [dostęp: 2.03.2021].

2 J. Bieliński, *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa 1888, s. 735, <http://cybra.p.lodz.pl/dlibra/publication/20669/edition/17483/content> [dostęp: 2.03.2021].

3 *Ibidem*, s. 389.

4 *Ibidem*, s. 419–419.

5 *Ibidem*, s. 748.

6 S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich: obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy Polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do 1885 r.*, Warszawa 1888, s. 372, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/12165/edition/11855/content> [dostęp: 3.03.2021].

zawodu w czasach zaborów pozwolił przyczynić się do rozwoju dziedziny nauki, jaką była weterynaria¹.

Niniejszy artykuł jest swego rodzaju przeglądem i podsumowaniem literatury poświęconej postaci znanego polskiego weterynarza i podróżnika, a także pierwszym od lat badaniem jego życiorysu.

W ciągu trzech stuleci (XIX–XXI), od czasu do czasu postać Edwarda Ostrowskiego trafiała na strony głównie słowników biograficznych o różnej specjalizacji. Krótkie wzmianki o nim również można odnaleźć w badaniach naukowych z zakresu historii polskiej medycyny lub weterynarii. Warto odnotować, iż w 1888 r. krótkie notki o nim ukazały się od razu w dwóch publikacjach. Józef Bieliński, historyk medycyny, badacz dziejów instytucji medycznych w Polsce, w swojej książce *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce* wyraził opinię wszystkich jego następców zajmujących się biografistyką lekarzy weterynaryjnych: „Pisząc o lekarzach medycyny weterynaryjnej, ubolewaliśmy nad brakiem materiału biograficznego”². Tak więc Józef Bieliński podał wzmiankę, po pierwsze, o tym, że Ostrowski to „wychowaniec szkoły wileńskiej”³, po drugie, w części bibliograficznej umieścił wybrane jego prace⁴. W rozdziale o życiorysach polskich profesorów weterynarii też zawarto informacje o Edwardzie Ostrowskim, choć autor pomylił się, podając jako miejsce jego pracy Uniwersytet Charkowski⁵.

W słowniku ułożonym przez warszawskiego historyka medycyny i lekarza Stanisława Kościńskiego wśród zawartych życiorysów polskich lekarzy w układzie chronologicznym od X w. do początku lat 80. XIX stulecia była umieszczona informacja o Edwardzie Ostrowskim. Niestety, autor tylko przeliczył jego prace opublikowane w okresie warszawskim (1844–1853), a także *Listy z podróży odbytej do stepów Kirgiz-Kajsackich* (1859)⁶.

W 1933 r. Stanisław Zieliński w *Małym słowniku pionierów polskich kolonialnych i morskich: podróżnicy, odkrywcy*,

zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci – pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni ukazał, iż Edward Ostrowski najpierw był podróżnikiem, potem dyrektorem Szkoły Weterynaryjnej w Warszawie, a następnie akademii weterynarii w Charkowie (czyli Wyższej Szkoły Weterynaryjnej). Do zasług jego zaliczył kierownictwo ekspedycji naukowej na stepy kirgiskie i podał o nich wiadomości przyrodnicze i etnograficzne w pracy *Listy z podróży odbytej do stepów Kirgiz-Kajsackich*⁷.

Życiorys Edwarda Ostrowskiego był w kręgu zainteresowań Konrada Millaka, pułkownika, lekarza weterynarii Wojska Polskiego, jednego z czołowych badaczy historii weterynarii Polski. Najpierw krótką wzmiankę umieszczono o nim w artykule poświęconym służbie weterynaryjnej Polaków w innych państwach⁸. Autor jako miejsce pracy Ostrowskiego podał Instytut Charkowski, chociaż wiadomo, że w czasie jego przyjazdu ta uczelnia miała status Wyższej Szkoły Weterynaryjnej.

W 1963 r. ukazało się nowe dzieło Konrada Milliaka – słownik biograficzno-bibliograficzny o polskich weterynarzach, na którego kartach umieszczono nie tylko notę biograficzną Edwarda Ostrowskiego, ale także wykaz jego najważniejszych dzieł publikowanych głównie w Charkowie⁹.

Postać badacza i podróżnika obecna jest również w 26 tomie wydawnictwa fundamentalnego *Polskiego Słownika Biograficznego*, słuszenie mianowanego „zbiorową biografią Polski”. Zasadą wytypowania osób do słownika był przede wszystkim ich czynny udział w polskim życiu narodowym, kulturalnym oraz publicznym w różnych okresach, w tym na ziemiach zabranych, z uwzględnieniem Polaków czynnie działających na obczyźnie¹⁰. W nocie biograficznej autorstwa Konrada Millaka ukazano główne aspekty życiorysu uczonego¹¹.

W słowniku biograficznym profesora Artura Kijasa z UAM w Poznaniu o Polakach w Rosji od XVII w. do 1917 r., którzy urodzili się w Królestwie Polskim, na byłym polskim pograniczu lub w samej Rosji, wśród licznych

7 S. Zieliński, *Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich: podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci – pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni*, Warszawa 1933, s. 336, <https://polona.pl/item/maly-slownik-pionierow-polskich-kolonialnych-i-morskich-podroznicy-odkrywcy-zdobywcy,NzY4MTAwMTM/341/#info:metadata> [dostęp: 3.03.2021].

8 K. Millak, *op.cit.*, s. 298.

9 *Idem*, *Słownik polskich lekarzy weterynaryjnych biograficzno-bibliograficzny 1394–1918*, Warszawa 1963, s. 169.

10 L. Żwanko, *Wybitni Polacy i Charków: słownik biograficzny (1805–1918)*, Charków 2019, s. 23.

11 K. Millak, *Ostrowski Edward Feliks Wincenty* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI/1, z. 108, Kraków–Warszawa 1981, s. 48.

12 A. Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku: słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 255–256.

13 L. Żwanko, *op.cit.*, s. 103–106.

14 Archiwum Państwowe Obwodu Charkowskiego w Charkowie (dalej: APOCh), zespół 928 Instytutu Weterynaryjnego w Charkowie, op. 32, sygn. 82, ark. 6–9.

15 L. Żwanko, D. Kibkało, *Polacy – twórcy weterynarii na terenach Ukrainy Wschodniej (XIX – początek XX wieku): w 170. rocznicę powstania Szkoły Weterynaryjnej w Charkowie*, „Medycyna Weterynaryjna” 2021, nr 77 (3), s. 163, <http://www.medycynawet.edu.pl/archives/909-contents-2021/6514-contents-med-weter-77-3-113-164-2021> [dostęp: 4.03.2021].

not biograficznych została umieszczona informacja o Edwardzie Ostrowskim jako jednym z 30 Polaków powiązanych z Charkowem¹².

W publikacji zawierającej listę wybitnych Polaków związanych z Charkowem (L. Żwanko, 2019), którzy w latach 1805–1918 z różnych powodów przebywali w tym mieście, wśród takich nazwisk, jak Józef Piłsudski, Henryk Siemiradzki, Romuald Traugutt, Janina Lewandowska, podano szkic biograficzny Edwarda Ostrowskiego oparty na polskiej historiografii¹³. W tym miejscu warto odnotować, iż wykorzystano do tego odnaleziony przez autorkę tekstu unikatowy dokument przygotowany w języku rosyjskim, zachowany w zbiorach zespołu Instytutu Weterynaryjnego w Charkowie (Archiwum Państwowe obwodu charkowskiego)¹⁴:

Формулярный список о службе Направляющего в должность Директора Варшавской Ветеринарной Школы, Ветеринарного Ассесора Врачебной Управы Варшавской Губернии и Профессора Ветеринарии в Институте Сельского Хозяйства и Лесоводства в Маримонте, Старшего Ветеринарного Врача, Колежского Ассесора Эдуарда Островского составлен в Варшаве 4 генваря 1853 года.

W niedawno opublikowanym artykule autorów tego badania, poświęconym działaniu polskich naukowców na rzecz tworzenia systemu oświaty weterynaryjnej w Charkowie, a także na terenie wschodniej Ukrainy, w ciągu XIX w. Edwarda Ostrowskiego mianowano jednym z twórców polskiej nauki weterynaryjnej zaangażowanym w rozwój nauki ukraińskiej¹⁵.

Podsumowując, należy stwierdzić, że do tego czasu, przez braki w źródłach archiwalnych, nie istnieje wyczerpujące opracowanie na temat życiorysu profesora Ostrowskiego. Warto natomiast przywołać w tym miejscu artykuł Alojzego Kuczyńskiego *Edward Ostrowski*,

opublikowany w warszawskim „Tygodniku Ilustrowanym” w 1860 r. Pozwala on ocenić starania profesora na drodze zawodowej i pogłębić wiedzę o nim jako nieprzeciętnym człowieku i badaczu.

W pracy zostały zastosowane metody ogólnonaukowe (analiza, synteza, porównanie), a także specjalne – historyczne (biograficzna i problemowo-chronologiczna).

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia życiorysu profesora Ostrowskiego z wyborem źródłowym pozwalającym stworzyć obraz wybitnego uczonego i twórcy weterynarii polskiej.

Jednym z najważniejszych źródeł historycznych jest wspomniany już artykuł Alojzego Kuczyńskiego (1820–1881), urzędnika, tłumacza języka rosyjskiego w szeregu instytucji Królestwa Polskiego, redaktora pisma tygodniowego „Opiekun Domowy” (Warszawa), w latach 1841–1846 zatrudnionego jako tłumacz w biurze Rady Lekarskiej¹⁶. W tym okresie w Radzie Lekarskiej pracował i Edward Ostrowski, a więc można przypuszczać, że się przyjaźnili. Ze względu na to Kuczyński po śmierci uczonego umieścił w warszawskim „Tygodniku Ilustrowanym” „treściwy obraz jego krótkiego żywota” – wzruszający artykuł o jego życiu zawodowym i dorobku. Artykuł jest tym bardziej cenny, że zawiera „wizerunek, zdjęty w roku 1850” – portret uczonego wykonany w technice graficznej, jaką jest drzeworyt¹⁷. Warto zwrócić uwagę na to, że cytaty zachowują swoisty styl A. Kuczyńskiego i leksykalne szczegóły ówczesnego języka polskiego. Symboliczny jest również fakt, iż to czasopismo kulturalno-społeczne zostało zapoczątkowane przez wydawcę Józefa Ungera w roku śmierci Edwarda Ostrowskiego, czyli w 1859¹⁸.

Zapewne zakres działalności ś.p. Edwarda Ostrowskiego nie był zbyt obszerny, powszechność ogarniający; ależ u nas, na ścieśnionej widowni, gro-
no sumiennych pracowników tak niewielkie, że każda rzetelna, acz skromna zasługa, rychły znajduje rozgłos, serdeczne przyjęcie i uznanie

¹⁶ Alojzy Kuczyński (1820–1881), urzędnik Królestwa Polskiego, <http://www.sejm-wielki.pl/b/psb.14225.2> [dostęp: 9.03.2021].

¹⁷ A. Kuczyński, Edward Ostrowski, „Tygodnik Ilustrowany” 1860, nr 21, s. 173–174, <https://bcu.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/1459/edition/1143/content?ref=desc> [dostęp: 7.03.2021].

¹⁸ „Tygodnik Ilustrowany”, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tygodnik_Illustrowany [dostęp: 9.03.2021].

- 19 A. Kuczyński, *op.cit.*, s. 173.
20 K. Millak, *Ostrowski...*, s. 48.
21 APOCh, zespol 928, op. 32, sygn. 82, ark. 6 strona odwr.
22 L. Żwanko *op.cit.*, s. 104.
23 K. Millak, *Słownik...*, s. 169.

ogółu spotyka. Dlatego też każda strata podobnego pracownika tem żywiej nas obchodzi, tem serdeczniejszy żal rozbudza. Pisma nasze już kilkakrotnie głosiły taki żal nasz z powodu zgonu ś.p. Ostrowskiego¹⁹.

Drogę życiową Edwarda Ostrowskiego można podzielić na następujące okresy, w zależności od miejsca jego pobytu: „wileński” (do 1838) – wybór zawodu i studia na Wileńskiej Akademii Medyczno-Chirurgicznej; „warszawski” (1838–1853) – praca dydaktyczna i działalność na rzecz rozwoju weterynarii polskiej; „charkowski” (1853–1859) – praca na stanowisku profesora Wyższej Szkoły Weterynaryjnej, kierownictwo ekspedycji naukowej.

Edward Feliks Wincenty urodził się 2 czerwca 1816 r. we wsi Pakosze (powiat trocki, gubernia wileńska) w rodzinie Andrzeja Ostrowskiego. Wykształcenie średnie zdobył w gimnazjum wileńskim, po „chlubnym ukończeniu” którego w 1832 r. podjął studia na wydziale medycznym Wileńskiej Akademii Medyczno-Chirurgicznej. W 1835 r. przeniósł się na wydział weterynarii i w 1838 r. uzyskał dyplom lekarza-weterynarza I klasy²⁰. Od tego czasu pracował w Warszawie i działał jako wykładowca na kilku uczelniach. Początkowo był powołany na stanowisko asesora weterynarii zarządu lekarskiego guberni mazowieckiej i kaliskiej. W nowo powstałej w 1840 r. Szkole Weterynarii w Warszawie od 6 lipca pełnił obowiązki zastępcy dyrektora, a po śmierci Fryderyka Jacoba, 7 lutego 1841 r. – dyrektora²¹. Wtedy też się ożenił (z żoną Angeliną miał córkę Adelaidę – 1846)²¹.

W 1845 r. został powołany do Rady Lekarskiej Królestwa Polskiego do załatwienia spraw weterynarii i udziału w komisji egzaminującej na stopnie naukowe weterynaryjne²³. W tym czasie poznał również A. Kuczyńskiego. O Ostrowskim jego przyjaciel pisał:

Oprócz specjalnego posiadał wykształcenie ogólne, umysł bystry, chęć do pracy i rozszerzania

swej wiedzy niezmyśloną i wytrwałą. Obok tych przymiotów, zapowiadających w nim szermierza na polu naukowym, obdarzony sercem czułem, skłonny do poetycznych marzeń, przy wielkim hartie duszy, (który przed najbliższymi przyjaciółmi wstrzymywał go od wynurzenia swych cierpień moralnych, nierozłączonych z życiem każdego człowieka) zawsze starał się okazać spokojnym, wesołym, a będąc w przyzwoitej mierze dowcipnym i żartobliwym, stał się w każdym towarzystwie pożądanym²⁴.

24 A. Kuczyński, *op.cit.*, s. 173.

25 *Ibidem*.

26 APOCh, zespół 928, op. 32, sygn. 82, ark. 6 strona odwr.

Równocześnie wykładał weterynarię w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie, na przedmieściu Warszawy.

Nie możemy atoli pominąć milczeniem kursu dwuletniego weterynarii gospodarskiej, wykładanego przezeń w instytucie marymonckim. Kurs ten z całą umiejętnością opracowany niesłychanie przyczynił się do oczyszczenia pojęć o tej ważnej w gospodarstwie wiejskim nauce, jak niemniej do wytypowania w każdym razie szkodliwych, a często zgubnych przesądów i błędów, przez konowałów szerzonych²⁵.

W 1844 r. opracował pierwszy zbiór przepisów dotyczących nadzoru nad zwierzętami w Polsce i na terenach Imperium Rosyjskiego – *Ustawa o policji weterynaryjnej regulująca środki prewencyjne oraz leczenie chorób zakaźnych zwierząt domowych*. Za swoje działania na rzecz opracowania statutu policji weterynaryjnej był uhonorowany (*высочайшее вознаграждение от императора*. – рус.) najwyższą nagrodą – pierścieniem z diamentem²⁶. Ten dokument został wydrukowany w Warszawie w języku polskim i rosyjskim. O pracy Edwarda Ostrowskiego A. Kuczyński pisał w następujący sposób:

27 A. Kuczyński, *op.cit.*, s. 173.

28 A. Kijas, *op.cit.*, s. 255.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że obok tych wszystkich obowiązków, z natury swojej mozolnych, a wykonywanych na każdym stanowisku z rzadką energią i gorliwością, ś.p. Ostrowski często musiał robić wycieczki do różnych gubernij w kraju, już dla przedsięwzięcia środków zaradczych przeciw księgosuszowi, już w celu wyśledzenia przyczyn szerzenia się takowego i t.p., że wzywany był do prac, jako znawca, przez zarząd wojskowy, niepomahał dziwić się nam wypad, jak mógł, przy słabych siłach fizycznych, takiemu ciężarowi podołać i jeszcze oddawać się pracom naukowym, treści ważnej, często bardzo rozległej, w przedmiocie u nas mało dotąd uprawianym²⁷.

W 1845 r., po obronie pracy *Zapalenie płuc albo pneumonia u bydła* uzyskał tytuł starszego lekarza weterynarii²⁸. Wszystkie jego prace naukowe miały charakter nowatorski, były wykorzystane do wykładania kursów, m.in. na Uniwersytecie Jagiellońskim:

W roku następnym wydał: *O chirurgii praktyczno-weterynaryjnej*, dzieło uznane za klasyczne, i wzięto do wykładu w instytucie gospodarstwa w Marymoncie i Uniwersytecie Jagiellońskim. W r. 1847 *Opisanie i leczenie influenzy, czyli zarazy końskiej pod różnymi postaciami i rozmaitemi powikłaniami*, jedyny przewodnik w tym przedmiocie. W 1853 r. ogłosił drukiem broszurkę *O życiu i pracach* swego niegdyś profesora weterynarii w Akademii Wileńskiej Mujschla, także troczanina, gdzie podał umiejętnie skreślony obraz stanu nauk weterynaryjnych. W tymże roku napisał rozprawę *O zarazie śledziony, czyli chorobie karbunkułowej*, i otrzymał w Radzie Lekarskiej najwyższy w tym zawodzie stopień magistra nauk weterynaryjnych. Dodajmy, że

pomienione i inne prace, zaraz po ogłoszeniu, stawały się powagą i obowiązującymi w kraju²⁹.

W 1853 r. został magistrem weterynarii³⁰. Konrad Millak tak ocenia wkład Edwarda Ostrowskiego na rzecz rozwoju nauki polskiej w czasach zaborów:

Ostrowski jest jednym z twórców nowoczesnej weterynarii polskiej, stanowi ogniwo łączące szkołę weterynarii wileńską ze szkołą lwowską, jako uczeń Adamowicza i Muyschla, profesorów wileńskich, a nauczyciel Seifmana, organizatora szkoły weterynarii we Lwowie. Pod jego kierunkiem szkoła warszawska wydatnie się rozwinęła i zbliżyła do wzoru wileńskiego, niestety Ostrowski został od tej pracy oderwany przez rząd zaborczy i przeniesiony na obcy teren³¹.

Tym „obcym terenem” był Charków, który w XIX w. dla wielu Polaków, przymusowo lub dobrowolnie, czasowo albo na zawsze, był „przestrzenią serdecznego ciepła”, miejscem wzajemnej tolerancji i możliwości pełnej realizacji profesjonalnej działalności, stworzenia wygodnych warunków życia dla swoich rodzin, a jednocześnie miejscem pozwalającym na zachowanie własnej tożsamości, tradycji, swojego ducha. Jak wspomniano wyżej, w Charkowie profesor Napoleon Halicki założył Wyższą Szkołę Weterynaryjną. W sierpniu 1853 r. Edward Ostrowski został skierowany na stanowisko profesora tej uczelni, bo jeden z trzech Polaków tam pracujących – profesor Jerzy Witowicz – nagle zmarł³².

Do Charkowa rodzina Ostrowskich przeniosła się w grudniu tegoż roku. Co ciekawe, A. Kuczyński podał inny niż K. Millak powód wyjazdu profesora do Charkowa, zwracając uwagę na jego problemy zdrowotne i chęć poświęcenia dalszego życia nauce i pracy na uczelni.

29 A. Kuczyński, *op.cit.*, s. 173.

30 A. Kijas, *op.cit.*, s. 255.

31 K. Millak, *Słownik...*, s. 169.

32 *Краткий исторический очерка 50-летия Харьковского ветеринарного института*, Харьков 1912, s. 8.

33 A. Kuczyński, *op.cit.*, s. 173–174.

34 *Ibidem*, s. 174.

35 K. Millak, *Polacy...*, s. 296.

Ta nieustająca praca znacznie nadwątlila zdrowie ś.p. Edwarda, dla poratowania którego dwukrotnie udawał się do wód mineralnych w kraju i za granicą; jednakże i tam nie zaniedbywał zbierać skrzętnie wszelkich wiadomości do swego zawodu odnoszących się któreby mógł korzystnie zastosować w kraju, co mu nawet przez władzę poruszone zostało.

Gdy siły ciała coraz bardziej upadały, skorzystał ś.p. Ostrowski ze zręczności objęcia z końcem 1853 roku katedry nauk weterynaryjnych w szkole wyższej w Charkowie, porównanej w prawach do uniwersytetów w cesarstwie, ażeby nie rozpraszać więcej swych czynności na różnorodne i wyczerpujące zatrudnienia, oddać się wyłącznie uprawie naukowej ulubionego przedmiotu swego³³.

Należy zauważyć, że w latach 1851–1854 architekt Michaił Lwow zaprojektował nowy, zachowany do dzisiaj budynek szkoły weterynaryjnej zdobiony elementami późnego klasycyzmu przy ul. Sumskiej 2. Profesor Ostrowski musiał pokonać trudności językowe, ale to mu się udało.

Na tym nowym stanowisku, pomimo że miał do zwalczenia trudności językowe, od razu zjednał sobie zupełnie zaufanie zwierzchności, tak iż po półrocznym dopiero pobycie zagał akt uroczysty odpowiednią rozprawą, którą ogłosił drukiem³⁴.

Wykładał patologię, terapię, weterynarię sądową, prowadził klinikę terapeutyczną, zainteresowania naukowe dotyczyły głównie pasożytoлогии³⁵. W tym okresie napisał większość ze swoich 32 prac naukowych. Miał rangę asesora kolegijskiego (*чин коллежского ассесора*. – р.с.), VIII rangę cywilną w tabeli rang (*Табель о рангах*. – р.с.)

Imperium Rosyjskiego, co dawało przywilej dziedzicznej szlachty³⁶.

W 1855 r. zgodnie z rozporządzeniem imperialnego ministra edukacji narodowej Awrama Norowa został kierownikiem kilkumiesięcznej ekspedycji na stepy kazaskie. Jej owocem było „cenne sprawozdanie” – *Podróż do wewnętrznej Ordy Kirgisko-Kazaskiej w celu weterynaryjnym*, opublikowane w roku 1859 w języku rosyjskim w Sankt Petersburgu. W trakcie ekspedycji Edward Ostrowski sporządzał opisy stepów, natury, badał poziom życia miejscowej ludności, a także jej rozwoju kulturalnego. Sprawozdanie w opracowaniu literackim ukazało się w tymże roku w Grodnie w języku polskim³⁷.

W dziele tym autor przekazał swoje wrażenia z podróży i kontaktów z miejscową ludnością. „Po wykonaniu tej mozolnej pracy przystąpiłem do opisu moich wędrówek w języku polskim w formie listów, które przygotowałem w odpowiedzi na prośbę moich przyjaciół z Charkowa”³⁸. Pierwsze cztery listy dotyczą Charkowa. Dzięki umiejętnościom pisarskim zredagował sprawozdanie i opublikował pracę pełną ciepłych wspomnień o Ukrainie i Charkowie. We wstępie odnotował:

Zimą 1853 roku, jadąc w szczelnie zasłoniętym ekipażu z Warszawy do Charkowa, gdzieś w okolicach guberni Połtawskiej, z nudów czy ze zmęczenia, ot tak sobie, nie wiedząc czemu, zapytałem półspięcego listonosza: gdzie jesteśmy – w lesie czy w polu? Nie, panie, to step, odrzekł listonosz. Te ostatnie słowa wywarły na mnie ogromne wrażenie, sen spędzony z oczu, zimna nie czułem, gęsto spadający śnieg nie napawał mnie lękiem [...]. Spoglądając na przepiękne, bezkresne pola naszej Ukrainy, na bujne, falujące zboże latem, nie mogłem sobie wyobrazić prawdziwych stepów, tych pustyni piaszczystych, w które zapędził mnie los na skrzydłach nauki. Step y Astrachania, step y Kałmyków i Kirgizów,

36 APOCh, zespół 928, op. 32, sygn. 82, ark. 6 strona odwr.

37 L. Żwanko, *op.cit.*, s. 104.

38 E. Ostrowski, *Listy z podróży odbytej do stepów Kirgiz-Kajsackich*, t. 2, Grodno 1859, s. 6.

smutne, jednostajne, ze żółkłymi szczotkami traw, wypalonych gorącym słońcem południowego nieba, w czymże są one podobne do stepów żyznej Ukrainy?³⁹

Dość skrupulatnie opisał marszrutę podróży, zwracając uwagę czytelnika na swoje uczucia:

Wszystkie wspomnienia od chwili wyjazdu z Warszawy, podróż do Charkowa, sam Charków, życie towarzyskie, „zakład hydrograficzny” w Koczetku (gdzie pracowałem przedtem przez kilka miesięcy) [...]. Chciałem zostawić u nich wspomnienia dla moich dalekich i charkowskich przyjaciół [...]. Kto chce usłyszeć tylko gwizd stepowego wiatru czy głos muezina, kto chce odpocząć w namiocie półdzikiego Kałmyka czy Kirgiza, komu krajobraz wypalonych słońcem bezkresnych stepów miłszy jest niż cudowne widoki przepięknej Ukrainy, ten niech tego nie czyta, bo pisałem tylko dla przyjaciół.

W pierwszym liście opisał geografję ekspedycji:

Jadę do guberni Saratowskiej główną drogą, zwaną Stawropolską czy Kaukaską, przez miasta Izium guberni Charkowskiej, Bachmut guberni Katerynosławskiej, dalej po wybrzeżu Morza Azowskiego przez ziemie Kozaków Dońskich do głównego ich miasta Nowoczerkaska. Stąd przez Carycyn guberni Saratowskiej, przez miasta Czarny Jar i Jenotajewsk guberni Astrachańskiej, dalej nad brzegiem Morza Kaspijskiego. Dalej: przez stepy kałmyckie muszę dotrzeć nad Wołgę i tam zatrzymać się, szukając najdogodniejszej wśród stepów drogi, zwiedzić podnóże najwyższej w tym kraju góry, zwanej Wielka Bogda, i Baskuńczak, słone jezioro. Stąd znów,

mijając górę Mała Bogda i koczowiska Kara-kałpaków, musiałem wjechać w stepy kirgisko-kazaskie, przekroczyć granicę wewnętrzną ich Ordy i zawitać do kwatery Chana; należało mi uczynić kolejno: odbyć podróż przez stepy Kirgizów i przez część stepów kałmyckich, gubernię Astrachańską, część Saratowskiej, północno-wschodnią część ziem Wojska Dońskiego, przez gubernie Woroneską i Kurską, i powrócić nareszcie do ukochanego Charkowa. Długa to, uciążliwa i przykra droga. Byłem przygotowany na wszystko – ciężką pracę, niepowodzenia, wypadki i upały; lecz istnieje dla mnie jedyny wróg najśroźszy – cholera! Dziwnym jakimś trafem dzuma rodu ludzkiego zawsze mnie ściga – zawsze mnie goni albo mami. Po czterokrotnym z nią spotkaniu w Polsce, później napotkałem ją w Czechach, nad Renem w Saksonii, w Hanowerze, Magdeburgu, Brunszwiku i Berlinie; widziałem się z nią też w Charkowie, a później w drodze znów żeśmy się spotkali⁴⁰.

O ostatnich dniach podróży pisał:

Bliskość Charkowa, wydawało się, wynagrodzi nam wszystko, lecz zacząłem wyraźnie tracić siły [...]; wydaje się, nawet konie, poczuwszy nasze pragnienie, przyspieszyły swoje kroki, nawet pić się nie chciało, tylko szybciej, szybciej do domu! Minąwszy ostatnią stację Cyrkuny, kiedy po raz pierwszy ujrzałem wieże Charkowa, jakies niepojęte uczucie ogarnęło mnie całego: tak byłem pewien, że nigdy go już nie zobaczę, jakies smutne poczucie miałem przed wyjazdem, także mój powrót dzisiejszy mogę uważać za cud jakis. Nareszcie o zmierzchu [...] wjechaliśmy na ulice Charkowa, wtedy już byłem bardzo podniecony. Kilka miesięcy przedtem, podczas wyjazdu

41 *Ibidem*, s. 167.

42 A. Kuczyński, *op.cit.*, s. 174.

43 *Ibidem*.

z mojego osamotnionego domu, zostawiłem tam obraz Najświętszej Pani, przed którym modliłem się gorąco za siebie i innych. Dzisiaj znów, przekroczywszy progi skromnego mojego schroniska, najpierw klęknąłem przed tym obrazem i w gorącej modlitwie, zdaje się, wylała się cała moja dusza; była to chwila stanu nadziemskiego: łzy i westchnienia zaparły mi dech, a moje osłabione ciało nie miało już siły utrzymać w sobie duszy, która się z niego wyrwała⁴¹.

Na rok przyszły planował odbycie drugiej podobnej wyprawy do ludów na pograniczu Chin zamieszkałych⁴². Niestety ten pomysł nie został zrealizowany. W 1859 r. Edward Ostrowski nagle zmarł, został pochowany w mieście Rokitnie, w guberni kurskiej (obecnie obwód biełgorodzki, Federacja Rosyjska). O ostatnich miesiącach życia profesora A. Kuczyński pisał tak:

Wiemy o jednej dokonanej w Charkowie pracy ś.p. Ostrowskiego, w języku rosyjskim w dwóch obszernych tomach, pt. *O tworzeniu się robaków u zwierząt*. Dzieło to nader szczegółowe i pracowite, ukończył dopiero w połowie r. 1859; poczem udał się na wakacje do dóbr Rokitna, zarządzanych przez pana Chłopeckiego, jego ucznia z Marymontu, w gubernii Kukskiej, gdzie, zamiast od-dania się tak niezbędnemu i tyle zasłużonemu wypoczynkowi, rozpoczął nową pracę, a mianowicie *Terapię weterynaryjną*, której też napisał 46 arkuszy. Ale tu zgubna choroba wytrąciła mu pióro z ręki, iż zbyt wcześnie sprowadziła go do grobu. Umarł dnia 24 sierpnia 1859 r. na żółtą gorączkę, pochowany na miejscowym cmentarzu⁴³.

Grób Edwarda Ostrowskiego nie zachował się do naszych czasów. Żona i córka po jego śmierci wróciły do Warszawy. Alojzy Kuczyński odnotował:

Towarzystwa naukowe, tak w kraju, jak i za granicą, oceniając znakomitą wartość prac naszego profesora, skwapliwie jedno po drugim zaliczały go w poczet swych członków. Śmiało powiedzieć możemy, że w zawodzie weterynaryjnym u nas imię Ostrowskiego przez długi czas pozostanie powagą. Jakie odkrył prawdy, jak daleko posunął naukę, zapewne w swoim miejscu opisze to pióro specjalne.

44 *Ibidem.*

Taki był pracowity i pożyteczny żywot ś.p. Edwarda jako człowieka publicznego. Jakimi tchnął uczuciami do młodszego rodu, które mu po większej części dalszy swój byt zawdzięcza, nie do nas mówić należy. Prawość w postępowaniu była godłem całego życia zmarłego: stąd przy łatwości w pozyciu, nietrudno mu było zjednywać sobie przyjaciół, a przy sumiennem i umiejętnem wykonywaniu swych obowiązków w służbie publicznej, używać zupełnego szacunku i chlubnego zaufania zwierzchników.

Tym dotkliwszą była dla nas wieść o jego zgonie, żeśmy cieszyli się nadzieją posiadania go znowu po kilku latach wśród siebie, wolnego już od prac obowiązkowych. Ale czymże są chęci ludzkie wobec niezbadanych wyroków Opatrzności! Otóż ś.p. Edward, wśród marzeń o tej niedalekiej przyszłości, wśród nowych rozwijających się dopiero pomysłów naukowych, tyle ponętnych i zachęcających do życia – umarł z dala od swoich, doznając wszakże czulej opieki tak młodszego gospodarza swego, jak i pielęgnującego go w ostatnich dniach życia dawnego przyjaciela, lekarza Iwickiego⁴⁴.

Podsumowanie

Edward Ostrowski pozostawił dorobek naukowy zachowany w jego książkach i artykułach, w polskich kalendarzach i podręcznikach, z których korzystały całe pokolenia młodych weterynarzy. Został pierwszym naukowcem w Polsce, który ustalił zasady nowej nauki – weterynarii, i ustawodawstwa weterynaryjnego. Ostatnim jego przystankiem życiowym został daleki Charków, gdzie spędził niemal sześć lat. Edward Ostrowski bardzo polubił to miasto (o czym świadczą przytaczane wyżej słowa), które stało się miejscem ukochanej pracy i dobrych przyjaciół – przytulnym zakątkiem na ziemi.

Niebawem – jesienią tego roku – Edward Ostrowski wróci do swojego ulubionego miasta jako jeden z bohaterów tablicy upamiętniającej polskich profesorów Wyższej Szkoły Weterynaryjnej w Charkowie, której inicjatorami są autorzy niniejszego artykułu.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Państwowe Archiwum Obwodu Charkowskiego w Charkowie, zes-
pół 928 Instytutu Weterynaryjnego w Charkowie, op. 32, sygn. 82,
ark. 6–9.

OPRACOWANIA

- Aljozy Kuczyński (1820–1881), urzędnik Królestwa Polskiego*, <http://www.sejm-wielki.pl/b/psb.14225.2> [dostęp: 9.03.2021].
- Bieliński J., *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa 1888, <http://cybra.p.lodz.pl/dlibra/publication/20669/edition/17483/content> [dostęp: 2.03.2021].
- Kijas A., *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku: słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Koźmiński S., *Słownik lekarzów polskich: obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy Polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do 1885 r.*, Warszawa 1888, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/12165/edition/11855/content> [dostęp: 3.03.2021].
- Kuczyński A., *Edward Ostrowski*, „Tygodnik Ilustrowany” 1860, nr 21, s. 173–174, <https://bcu.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/1459/edition/1143/content?ref=desc> [dostęp: 7.03.2021].
- Millak K., *Ostrowski Edward Feliks Wincenty [w:] Polski słownik biograficzny*, t. XXVI/1, z. 108, Kraków–Warszawa 1981, s. 48.
- Millak K., *Polacy w nauce i służbie weterynaryjnej u obcych*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1957, nr 2, s. 293–327, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki-1957-t2-n2-s293-328.pdf* [dostęp: 2.03.2021].
- Millak K., *Słownik polskich lekarzy weterynaryjnych biograficzno-bibliograficzny 1394–1918*, Warszawa 1963.
- Ostrowski E., *Listy z podróży odbytej do stepów Kirgiz-Kajsackich*, t. 2. Grodno 1859.
- „Tygodnik Ilustrowany”, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tygodnik_Ilustrowany [dostęp: 9.03.2021].
- Zieliński S., *Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich: podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci – pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni*, Warszawa 1933, s. 682, <https://polona.pl/item/maly-slownik-pionierow-polskich-kolonialnych-i-morskich-podroznicy-odkrywcy-zdobycy,NzY4MTAwMTM/341/#info:metadata> [dostęp: 3.03.2021].

Żwanko L., Kibkało D., *Polacy – twórcy weterynarii na terenach Ukrainy Wschodniej (XIX – początek XX wieku): w 170. rocznicę powstania Szkoły Weterynaryjnej w Charkowie*, „Medycyna Weterynaryjna” 2021, nr 77 (3), s. 163, <http://www.medycynawet.edu.pl/archives/909-contents-2021/6514-contents-med-weter-77-3-113-164-2021> [dostęp: 4.03.2021].

Żwanko L., *Wybitni Polacy i Charków: słownik biograficzny (1805–1918)*, Charków 2019.

Краткий исторический очерка 50-летия Харьковского ветеринарного института, Харьков 1912.
